

't inschrien

zeventiende jaargang nr. 1 januari 1985 kwartaaluitgave

Paard en wagen

Tot plm. 1955 was het paard een vertrouwd onderdeel van ons wereldbeeld. Groeide je dan ook nog op het platteland op, dan kon je eerder zitten op de rug van een trekpaard dan dat je gewoon op de grond kon lopen.

Maar ook in de stad, en mijn referentiekader is dan Enschede, was het normaal alle mogelijke wagens te zien rondrijden achter een ééi- of twee-pk trekkraft.

Ineens verdween die paardetractie. Hier en daar zijn nog wat wagens bewaard gebleven, doch nu, in 1985, moet je geluk hebben als je tegen een melkventerswagen wilt aanlopen. En hetzelfde kun je zeggen van de broodventerswagen, de tankwagens van Van Heek en Co (met die prachtige Belsen, in hun even prachtige harnachement, die overigens tot 1967 zijn blijven rijden) en noem verder maar op.

Als we nu eens een stoet trouwkoetsen zien, staat iedereen vol bewondering stil tot het gerij voorbij is.

Zelf heb ik het werken met één of twee paarden op het platteland nog volop kunnen meemaken. Ploegen, eggen, slepen, zaaien, oogsten, alles gebeurde met de paardeaanspanning.

Daarbij is het best in mijn geheugen blijven liggen het eggen van het bouwland, na het ploegen. Je liep dan de hele dag in je eentje op zo'n grote es. Je paard stapte voor je uit, kende bijna het werk alleen. Het was een machtige ervaring, waarbij je je één voelde met de natuur om je heen.

Daarnaast werkte je met uiteenlopende wagens en werktuigen als heuiwagen, störtkoar, dreeradskoar, keezenbrik, aalenkoar en, later, ook de autowagen (platte wagen op luchtbanden).

Veel van de kennis van deze verdwenen paarde-tractie-cultuur is bijna uit ons geheugen verdwenen.

We denken, dat het goed is om op de valreep van een volledige verdwijning in te gaan op de verschillende onderwerpen die met 'paard en wagen' te maken hebben. Daarom zullen we in deze jaargang 1985 van 't Inschrien aandacht besteden aan dit thema.

In elk geval zullen we één artikel wijden aan de bouw van de wagens en hun bouwers. De overige onderwerpen zullen we eventueel nog bepalen aan de hand van reacties van lezers (bijv. het fabriekstransport met paarden). Hebt u dus de wens om een bepaald onderdeel van het onderwerp 'paard en wagen' nader toegelicht te krijgen, laat het ons dan weten. En, zou u zelf een bijdrage willen leveren, neemt u dan contact met ons op!

J.J.H. Meijer

Agenda

Stichting 'Oald Hengel'

23 januari 1985

Lezing met dia's over 'Tollen en oude postwegen in Twente' door de heer H.J. Slot uit Borne.

27 februari 1985

De traditionele 'Hengelo' avond, ditmaal te verzorgen door de conservator van de Oudheidkamer, de heer E. Fuldauer met een dia-projectie.

27 maart 1985

Vertelt de heer G.H. van Ommen uit Delden aan de hand van dia's over Oud-Delden.

De bijeenkomsten van 23 januari en 27 maart 1985 vinden plaats in de Kantine van de Twentsche Courant aan de Beekstraat tegenover de Oudheidkamer te Hengelo. Ze beginnen om 20.00 uur en zijn toegankelijk voor donateurs van 'Oald Hengel' en belangstellenden.

'Utrechts' hout op Twentse boerderijen

Hout speelde in vroeger tijden een veel belangrijker rol in de economie dan heden ten dage. Dit blijkt uit de vele bepalingen die daarover door de marken waren opgesteld en uit de sancties die 'contraveneurs', de overtreders, te wachten stonden.

Een paar voorbeelden.

In Agelo¹⁾ was het verboden om plaggen te steken binnen een kring van vijf voet om eiken. Verstoring van het leefmilieu van de boom werd gestraft met een boete van twee goudgulden per stam en met inbeslagname van de plaggen.

Joan van Raesvelt, landdrost van Twente, liet begin 1647 bij 'kerkenspraak' bekendmaken²⁾, dat de vele vernielingen door illegale houtkappingen in de marke Dulder dermate de pan uitrezen, dat voortaan niet meer met een boete zou worden volstaan. Zonder pardon en zonder aanzien des persoons zou er worden gestraft - 'poene van geweld' - anderen ten voorbeeld. Het ging hier om het kappen van 'eiken, beuken of ander hard marke-hout'. Nu dient eerst een onderscheid te worden gemaakt tussen tophout en dusthout. Onder de eerste soort verstond men vooral eiken en beuken en onder de tweede soort het meer weke, snelgroeiende hout zoals es, berk en wilg. De vrijheid van de boeren om het zachte hout te kappen was beduidend groter dan hun recht om de bijl in b.v. een eik te zetten. Al het harde hout, waarvan gezegd kan worden 'boompje groot, plantertje dood', viel onder een streng regiem dat - geboren uit pure noodzaak van een verstandig beheer van schaars, langzaam groeiend materiaal - zowel onderhoud, kappen als vernieuwen door jonge aanplant (telgen) omvatte. Voor wat het laatste betreft, bestond de verplichting tot aanleg en onderhoud van telgenkampen.

De markebepalingen over het harde hout hielden soms in, dat ook eigengeërfde boeren in al hun vrijheid niet steeds zelf de baas waren over het hout op hun erven. In de Lutte en Lossor viel dit hout tot 1693 onder het gemeenschappelijke markebezit³⁾. De situatie kon van marke tot marke verschillen. Ook vielen eiken op de wallen tussen de diverse kavels als z.g. akkermaalshout⁴⁾ onder de regelingen van de marke.

Waar nu verderop sprake is van hout wordt hieronder alleen het z.g. tophout verstaan. Op verpachte boerderijen trad de veelal ver weg wonende eigenaar, de heer, in de rechten die de boer, veelal hofhorig, in het bestuur van de marke had.

We zien dan ook dat 'vreemde' goedsheeren-erfgenamen, de rentmeesters van de grootgrondbezitters, markebeslissingen in hun voordeel konden doordrijven⁵⁾.

Nu gold markerecht weliswaar boven het z.g. hofrecht, maar bij het lezen van hofboeken en rentmeestersverslagen ontstaat al gauw de indruk dat de bevoegdheid om hout toe te wijzen, b.v. voor het bouwen van een boerderij, geheel in handen was van de grondeigenaar.

In dit verband is het illustratief wat Snuif⁶⁾ ons schildert over de situatie waarin eigengeërfdn kwamen te verkeren toen hun status dreigde te worden aangetast. Hier hielp alleen de omgekeerde bewijsvoering, n.l. door te stellen dat zij op hun erven steeds vrij waren geweest om hout te kappen, dus zonder voorafgaande toestemming van de een of andere rentmeester. Als klap op de vuurpijl werd daar aan toegevoegd, dat de rentmeester zelfs wel eens lieden naar hen doorverwees met een verzoek (sic!) om timmerhout.

Op de verpachte boerderijen mocht de boer alleen met toestemming van de rente-

VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP.
P U B L I C A T I E.

De Gedeputeerden van de Provisioneerle Reprezentanten des volks van Overijssel doen te weteen / alzo niet tegenstaande veelsuldige daar tegens gedaane waarschouwingert en Publicatien / welke kwaadaardige menschen in het Quartier van Twenthe bageliks / en zelfs by geheele Wenden onderstaan / om diefswyze de Bossch en Houtgelassen / zoo van de Provincie / als van de partikuliere Angezetenen schattdelyk te verhouwen / te ruineeren en daar uit te steelen tot merkelyke p̄judicie en schade zoo van de Provincie / als van de goede Angezetenen / en zig zelfs niet ontzien / om deze wandaab in het openbaar te bedzyven / onder een verkeerdt hooggeeven van een gewaande / en in een Land van order onbestaanbare gemeenschap: Zoo is het / dat wy daar in willende hoazzen goedgehonden hebben onder inhæsie van vorige Placaaten / inzonderheis van dat van den 20 Mey 1778. / een tegelyk te waarschouwen zulks doende by dezen van zig van het uittrekken / uithouwen / beederven / schenden / wegjaalen / en steelen van eenig Houtgelass / zoo van de Provincie / als van Kinderchaps Erven / als van Particulieren te onthouden / op wene van te worden gestraft na de uiterste eigeur van de Placaaten op dit subfert gemakeerd / inzonderheis van het hoornoemde Placaat van den 20 Mey 1778. / statuerende / dat de Overtrebers van het zelve verballen zullen in een boete van honderd goudgulden / en dat ble / welke de hooszschreven boete niet kunnen betalen / gestraft zullen worden aan den Tabe by openbaare geesseling aan de Raak: Wordende de Gecommitteerden tot de provisioeneel waarneetinge van de vacante Oostambten / en de aantestellene Verkwalers van Twenthe en Haarbergen / benebeng de Richteren en Onder-Richteren in Twenthe gelast het hooszschreven Placaat stricktelyk te executeren / en tegens de Overtrebers zodanig te Proceberen / als in goede Justitie zal behonden worden te behooren.

En op dat niemand hier van eenige igtorantie zal kunnen hoazwenden zal deze in den Quartiere van Twenthe alom worden gepubliceerd en geassigereerd / daar men zulks te doen gewoon is.

Albus gedaen / ter Vergaderinge van de Gedeputeerden van de Provisioenele Reprezentanten van het volk van Overijssel den 6 Maart 1793. het eerste Jaar der Bataafsche Vryheid.

J. A. DE VOS VAN STEENWYCK vt.

Ter ordonnantie van Welgemaelde Gedeputeerden,

In de plaats van Griffier

J: WESTENBERG Jun:

Te ZWOLLE, gedrukt by FRANÇOIS CLEMENT, Drukker van de Provisioenele Representanten van het Volk van Overijssel.

meester bomen kappen voor timmerage en kreeg dan veelal een boom aangewezen die op de veiling minder zou opbrengen. De eigenaar had n.l. door verkoop op periodiek te houden houtveilingen een aardige aanvulling op zijn vaste inkomsten uit de jaarlijkse pacht. Hierover nu een citaat uit de brief⁷⁾ van rentmeester Verrotten - verderop meer over hem - van 27 oktober 1766 aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht.

'Voorleden saturdagh hebbe ik het restantte van het eykenhout, dat in den voorledenen jare na myn genoegen niet konde verkopen, publyk en by den opslag verkogt; hebbeñde die verkoop opgebracht een summa van f 352- 15-. En alzo er veel kopers waren, heeft 't nogal redelyk wel gegolden'.

De bevolking beschouwde de bossen - vroeger in Twente zeer uitgestrekt - als algemeen eigendom en zag het als haar goed recht ervan te profiteren. Door de armoede en het belang van het hout voor velerlei doeleinden, lag het voor de hand, dat ongeoorloofde houtkappingen dan ook aan de orde van de dag waren.

Ook de landbouwers en zelfs de vertrouwenslieden van de grondeigenaren, zoals de hofmeijers op Espelo⁸⁾, wisten wel wegen en middelen te vinden om bomen te 'verduisteren'. Het houtbestand werd vaak geregistreerd na te zijn gemerkt, aangebikt heette dat toen en dan lag de claim van de eigenaar vast. Het was nu juist de kunst om ergens illegaal bomen te hebben en jarenlang zo te houden, de regelmatige inspecties ten spijt.

Van de bossen rond Espelo werd in de 18e eeuw geconstateerd dat zij door het 'menighvuldige houwen en de continue dieveryen by nagte en ontiede door quade mensen danig worden geruineerd'. Men mag aannemen dat dit niet tot Espelo was beperkt.

Circa 1720 en 1770 komen twee hofhorige pachters⁹⁾ van het huis Ootmarsum in conflict met hun heer vanwege het ongeoorloofd kappen van eiken. Het betrof achter-

eenvolgens Mensman in Tilligte die de zaak kon afkopen met een 'driejarig ruïneert' en Camphuys in Deurningen die 300 gulden moest neertellen. Mij verder beperkende tot de specifieke situatie waarin de Twentse boeren op de bezittingen van het Utrechtse kapittel van St. Pieter verkeerden, inclusief de hofmeijer op de hoofdhof Espelo, citeer ik nu uit een aantal stukken en plaats daarbij wat aantekeningen.

Om te beginnen een passage uit het verslag¹⁰⁾ van de rentmeester op de hofzitting van Espelo van 15 oktober 1554.

'Her Derck van Deventer spreckt an Johan ten Wageler weer hie oick ydtlicke stemme buten consent der heren van sunt Peter gehouwen heft ader nicht. Waerup secht Johan voirscreven, dat hie een staem off twe wall gehouwen hefth. Dairup ghedynget een ordell ende secht daerumme vervallen 't syne van syn ghewyn ende rechticheit des ghuedes Wagelers.

Lubbert ten Borchues wyset voir recht dat hie dairdurch sy vervallen, lueth des ordels, tot ghenade der heren'.

Aangezien Johan verderop in het hofboek weer opduikt, ook als keurnoot, dat is assessor of bijzitter op de hofzittingen, kan de straf voor het kappen van een tweetal bomen nog wel meegefallen zijn. Als het tenminste dezelfde Johan was, want in de dagen vòòr de invoering van de burgerlijke stand wisselden de boeren gemakkelijk van naam. Snuif¹¹⁾ onderscheidt huisnaam, bijnaam en eigennaam (voornaam en geslachtsnaam). Van een Twentse boer heette het toen: 'he hèt zoo, he neumt zich zoo en he schrif zich zoo'.

Terug naar Johan. Vermoedelijk betaalde hij een fikse boete om zijn erf- of huiswining terug te krijgen, dat is om andermaal als pachter te worden aangesteld. Mogelijk bezat 'der heren hofbode' goede protectie en hadden ook de overige leden van de 'echte', het Espelose hofhorigheidscircuit, boter op hun hoofd.

De ironie van de geschiedenis wil, dat het kapittel⁷⁾ ruim twee eeuwen later ene Jan Lutke Wagelaar aanstelt als oppasser op

Gezicht op de St. Pieterskerk te Utrecht met het Pieterskerkhof. Op de achtergrond de Dom.

Aquarel uit 1774 van Pieter van Liender.
(Gemeentelijke archiefdienst Utrecht, nr. I.b.3.17.)

Het kapittel van St. Pieter bezat in Twente, Salland en de graafschap Bentheim 'sedert immemoriale tyden de hoofdhof Espelo, erven, uytgangen, thinsen en thienden met den aenkleven van dien, enz.'. Van de verkoop aan baron D.C. du Tour dd. 19-10-1770 waren echter uitgezonderd de 'leenen tot de proostdye en archidiaconie van voornoemde capittule'.

het hout 'van den bosch Espelo, sullende daarvoor genieten het halve tractement van den houtvester'. De aanstelling vond vermoedelijk plaats met de achterliggende gedachte om ook de hofmeijer zelf een beetje in de gaten te kunnen houden.

Voor een richtige uitoefening van zijn functie kocht Jan Lutke Wagelaar een pistool met kruit en lood. Toen rentmeester Verrotten aan het kapittel vroeg of hij een tegemoetkoming in de kosten kon geven, machtigde Utrecht hem te handelen tot 'capittels voordeel'.

Opmerkelijk is hetgeen de rentmeester, vermoedelijk Lephart Schulten, in het verslag¹²⁾ over de periode 1596 tot 1602 schrijft over Geerlinckboer uit Albergen: 'Geerlinck tot Albergen heft op syn hues-

winninge ende op die pachten van den jaire 96 tot 601 inclusive, niet anders betailt als een kleine magere koe met twee mudden ende drie schepel boickweyten. Ende heft alle myner heren holt ende oick het holt dat ick van myn heren gecoft ende betailt hebbe, t'samen laten offhouwenn ende verkopen, niettegenstaende hem sulx van hoger overicheit bi poena des gewalts verboeden was. Is hangens weert'.

Of het bij deze verwensing van de rentmeester is gebleven, is mij (nog) niet gebleken. In de erfwinningbrief¹³⁾ die in juni 1630 aan Lubert Gerlynck werd uitgereikt, staat de volgende bepaling:

'Ock synt vorwarden, dat Lubert Gerlynck geen holt, eyken ofte boiken, grodt ofte

kley n op desen uns erve unde gudt stande ofte wassende sal houwen ofte latten houwen butten onss ofte onsen consent'. Het echtpaar Ogink-Geerlink zijn de huidige bewoners van het erve Geerlink, gelegen aan de Ootmarsumseweg 52 in Albergen.

Bewaard gebleven¹⁴) is het (reis)verslag van een commissie van het kapittel die eind 1702 naar Twente kwam voor een 'oculaire inspectie in loco', een controle op de werkplek. Het verhaal, dat nu in zijn geheel volgt, doet wat nostalgisch aan. Langs vele pleisterplaatsen bereikte het gezelschap de te controleren hof Espelo in Lonneker en de erven Deppenbroek in Lossen en Ulsmannink of Repink in klein Agelo.

Verbaal van de reys na Twente den 4 december 1702.

Dië lunae (= maandag) den 4 december 1702.

Syn de ed. eerw. heeren gecommiteerdens als die heeren Uyttewael senior en Halmael gereden op Amersfoort, Voort-huyse, Apeldooren en des avonts tot Deventer gearriveert.

Ende des anderen daegs 's morgen, synde dingsdagh den 5 december, syn de voorscreven gecommiteerdens gereden na Oldensael, alwaar de voornoemde heeren des avonts arriveerden en haer logiment genomen ten huyse van den rentmeester Landreben.

Dië mercurii den 6 december.

Syn de meergemelte gecommiteerdens, geassisteert synde met den doctor Landreben en Linteloo gereden na den hoff Espelo in Lonniker omme te sien off er nog nader aenbickinge op den voorscreven hoff konde geschieden.

Soo hebben de vooscr. gecommiteerdens, nadat sy den bus hadden doorwandelt, nog bevonden ten getaele van dartien onaengebickte bomen, dewelcke aenstonts door een dienaer wierden aenge-teekent, willende de vooscr. heeren de

verdere bomen omtrent den hoffmeyers huysinge staende aenteecken, dogh wierden door den hoffmeyer terugh gehouden. Dog niettegenstaende soo, hebben de meergemelte heeren door den voornoemde dienaer doen aenbicken vertien sware eycke bomen, staende omtrent syn huysinge en het lyfttoghshuys.

Dië jovis den 7 december 1702.

Syn de ed. eerw. gecommiteerdens gereden na den hoff Deppenbroeck en hebben de vooscr. heeren in die bus nog bevonden ten getaele van negen onangebickte eycke en twee en twintige beucken bomen, dewelcke aenstonts door den gemelte dienaer wierden aengetekent.

Eodem dië (= op dezelfde dag) heeft mons. Wilmis aan de heeren gecommiteerdens instantelyck versoght, dat hy hem togh eenige bomen belieftden te geven tot opbouwinge van een nieuw huys, 't welcke hy setten sou op de gemeene gront en niet op der heeren huer gront gelegen in Lutken Agelo in 't gericht Oetmerse.

Dië vendris den 8 december 1702.

Syn de ed. eerw. gecommiteerdens gereden na den hoff Espelo in Lonniker en hebben de vooscr. heeren nog drie swaere eycke bomen, staende omtrent syn huysinge, nader aengebickt.

Dogh hebben de meergemelte heeren noch vyff swaere eycke bomen omtrent syn huysinge laeten staen:

- als een daer 't storcken nest op sit
- item een, staende voor 't huys in de laegte in de moeras
- item een, staende recht aegter het varckensschot
- item een, staende omtrent de vyftien treden verder voor 't lyfttoghshuys
- item nog een omtrent vier treden verdere synde wat lichter, staende altemael op den syde nae Enschede toe'.

Tot zover het abrupt eindigende verslag, vermoedelijk van de hand van Jan van Halmael, cameraar (= accountant) van het kapittel.

Het zal de heren van het kapittel in de bladerloze decembermaand wel minder moeite hebben gekost om door het bos de - niet geregistreerde - bomen te zien! Slot volgt.

J. Wiefker.

Bronnen

1. Markenresolutie van 9 september 1703, punt 5. (Het markeboek van Groot- en Klein Agelo van 1649-1842 is in particulier bezit; dr. G.J.M. Bartelink schreef erover in 'Uit Twente's verleden', Witkam Enschede 1973.)
2. Markeboek van Dulder 1647-1845. R.A. Zwolle inv. nr. A - 290.
3. Mr. G.A.J. van Engelen van der Veen 'Geschiedkundige atlas van Nederland, marken in Overijssel', M. Nijhoff Den Haag 1924 en 'Marken en waterschappen' in 'Overijssel', Kluwer Deventer 1931.
4. Harry Wonink 'Akkermaalshout', Tubantia 16 juli 1983 in de serie 'Te hooi en te gras'.
5. A.L. Hulshoff 'Het markeregts van Losser', inleiding blz. IX, VORG-publicatie 'Overijsselsche stad-, dijk en markeregten', Zalsman Kampen 1967.
6. C.J. Snuif 'Hoveluden in Twenthe', pag. 441 in zijn 'Verzamelde bijdragen tot de geschiedenis van Twenthe', De Spieghel Amsterdam 1930.
7. R.A. Utrecht, catalogus St. Pieter, hfdst. 4 'Rentambt van de Twenthsche goederen'.
8. Mr. G.J. ter Kuile 'Geschiedenis van den hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners', VORG-publicatie, erven J.J. Tijn Zwolle 1908.
9. Oudheidkamer Twente Enschede, inv. nr. SOm C 24 'Protocol van erfwinningen, opvaarten, versterven en vrykopen des huyses Ootmarsum ab anno 1684', blz. 118 en 280.
10. R.A. Zwolle, hofgerichten in Overijssel, hof Espelo, inv. nr. 18: hofboek van 15 juni 1549 t/m 20 april 1577. Publicatie wordt voorbereid.
11. Zie nr. 6 'De gewaarde erven in het kerspel van Enschede', blz. 16.
12. R.A. Zwolle 'Jaarverslagen van de rentmeesters van St. Pieter te Utrecht over de Twentse, Sallandse en Bentheimse goederen'. Collectie Ter Kuile, inv. nr. 3 1449-1565 en inv. nr. 4 1570-1646, beide met hiaten. Gedeeltelijke publicatie - parallel aan hofboek, zie nr. 10 - is in voorbereiding.
13. Zie nr. 10. Inv. nr. 19, tweede hofboek van Espelo van 5 juni 1610 t/m 17 september 1703.
14. Copie bij de heer J.H. Veer op Mensink te Vasse.

Vragenrubriek: Reactie

In 't Inschrien' 5 (1973) blz. 12 hebt U de aandacht gevestigd op een steen, aanwezig op het erve Overbeek te Boekelo, vermeldende onder meer het jaartal 1552 en de namen van het echtpaar Arent de Reiger en Berte Mol.

Voor zover de toendertijd door U gestelde vraag met betrekking tot de herkomst van die steen nog onbeantwoord is, wil ik gaarne het volgende onder Uw aandacht brengen.

In het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem bevindt zich in de zgn. Collectie Van Rhemen een omvangrijke verzameling genealogische gegevens, bijeengebracht door Steven Gerhard van Rhemen (1615-1676). Bij raadpleging van de gegevens betreffende het geslacht De Reiger kwam mij, in verband met bovengenoemde Arent de Reiger, de volgende passage onder ogen:

'Hij heeft het spijcker, dat het sael is op Wermertinck, getimmert, gelijk te sien in eenen gehowen steen A ° 1552. Arent Reiger. Bertha Mol.'

Hoewel mij geen stukken bekend zijn waaruit blijkt dat Arent de Reiger bezitter is geweest van het Warmtink te Deldenerbroek, lijkt het duidelijk dat de steen van dat huis afkomstig is. Te meer aangezien zowel Arent's vader Steven als diens zoon Steven bekend zijn als bezitters van het Warmtink (beleningen door de heren van Bronckhorst en Borculo op resp. 8 sept. 1505 en 11 apr. 1559).

De aangehaalde passage is te vinden in bovengenoemde collectie onder signatuur Fam. arch. hs.nr.7, nr.R 150.

Voor zover het voorgaande U onbekend mocht zijn geweest, hoop ik met bovenstaande informatie U van dienst te zijn.

H.J. Krooshoop, Wageningen

Jozef Israëls en het Twentse los hoes

Tot 31 oktober 1983 was in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage de fraaie expositie over de Haagse School te bewonderen. Voor Twentenaren (en boerderijonderzoekers) was hier een onverwachte surprise aanwezig: het schilderij 'Middagmaal in een boerenwoning te Karlshaven bij Delden' (173×212 cm.) door de bekende kunstschilder Jozef Israëls (1824-1911). Het bevindt zich in het Dordrechtse Museum. De kunstenaar werd in Groningen geboren, en overleed te Scheveningen. Hij bewoonde vanaf 1871 een huis in Den Haag (Koninginnegracht 2) waar in de tuin een atelier verrees. Daarin liet hij zijn modellen in een zogenaamd 'vissershoekje' poseren. Al in de vijftiger jaren was Israëls geïnteresseerd geraakt in het leven van vissers en landbouwers.

Hans Kraan schrijft in zijn catalogusbijdrage 'Holland in zwang': 'De bloeitijd van de Haagse School viel samen met een periode waarin Holland in zwang was, een periode waarin talloze kunstenaars naar Holland trokken om datgene te bestuderen, te tekenen en te schilderen waarvoor de kunstenaars van de Haagse School niet op reis hoefden te gaan. De titel van bovengenoemd schilderij van Israëls - gemaakt in 1885 - bewijst dat deze schilder ook in Twente rondtrok, op zoek naar motieven uit het boerenleven.

In een kijkboek over Twente schreef Herman Haverkate een opstel over de uitspanning en herberg Carelshaven, die een goed beeld geeft van de ontwikkeling en de historie. De onmiddellijke omgeving komt echter niet aan bod. In een gids van omstreeks 1900: 'In en om Hengeloo, Borne en Delden', door Viator, staat in de inleiding: 'Toch bleef er nog veel van het oude bewaard en men behoeft nog niet zoo ver van de brandpunten der nijverheid te gaan

om de hoeven te vinden als voor een paar eeuwen, waar zonder afscheiding de boer met vrouw en kinderen, knecht en meid, paarden en rundvee niet alleen onder één dak, maar ook in de zelfde ruimte wonen. Voor een ouderwetschen boer is zulk een 'lôs hoes', waar hij gezeten naast den haard zijn gehele boerderij, zoover die binnen de muren is, kan overzien; en de vrouw, terwijl de meid aan den draaienden kraan den ketel met veevoeder boven het vuur wegdraait, gelegenheid heeft haar oog te laten gaan over haar gehele personeel, de kippen en den hofhond inclusief'. Iets verder, op p. 62 wordt dan nog gewezen op het erve Groot Buren: 'een zeer oude boerderij, een der grootste 'losse huizen' die men vindt en welke bewoners u pachtbrieven en pachtboekjes van 4 eeuwen zouden kunnen tonen'. Het is niet onmogelijk, dat Jozef Israëls het interieur van dit hallehuis 15 jaar tevoren schilderde. De plattegrond heeft duidelijk overeenkomsten met het schilderij, zoals de stalwand op de achtergrond, de plaats van het open vuur, het aantal (5) van de zichtbare gebinten. De gedempte lichtval achter de geopende niendeur kan ook wijzen op het onderschoer van Groot Buren (gesloopt in 1964). Ook de routebeschrijving in de aangehaalde gids maakt waarschijnlijk, dat Israëls op de deel van het lôs hoes Groot Buren aan het schetsen geweest is: 'Vlak voor deze boerderij verdeelt zich de weg, links gaat op **Carelshaven**', etc... Er duikt geen enkel ander los hoes in deze gids op. Het gaat hier om de westelijkste exemplaren, die in Twente bewaard bleven: ook in Bentelo, Boekelo, gem. Haaksbergen (erve Brummelhuis, nu nog aanwezig), Herike en Elsen (bij Markelo) kwam het lôs hoes nog voor in het begin van de twintigste eeuw.

In later jaren had de Deldense kunstschilder van der Worp (krijttekening van een Twickels landschap in de collectie erven J. Jans) z'n atelier ingericht aan de Zaagmolenweg, niet ver van Carelshaven. Mijn moeder heeft hem nog gekend. Op het schilderij van Israëls sluimert het boerenkindje in de gevlochten schommelwieg, op de voorgrond, terwijl boer en boerin de handen vouwen voordat het dampend middagmaal zal worden genuttigd. Zichtbaar is ook de haalketting met ketel, boven het 'lösse veur'. In de catalogus wordt gezinspeeld op een bewuste relatie met de geboorte van Jezus Christus in een stal. Verder wordt er gesteld: 'Deze boerenmaaltijd is een der meest ambitieuze behandelingen van een dergelijke thema bij Israëls. Het staat als een monumentaal rustpunt in een lange reeks waarvan het

'Frugal Meal' in het museum van Glasgow een vroeg hoogtepunt was, en Van Gogh's 'Aardappeleters' de uiteindelijke vrucht'. In dat verband kan nog gewezen worden op een late uitloper, Vriezenveens vertaald: het schilderij 'Aolejaorsaovend' van wijlen Jaspers Faljer (omstreeks 1960). Dat Oost-Nederland in dit genre vaker model stond, blijkt uit de Twentse periode van kunstschilder H.P. van der Haar te Haaksbergen (1896-'97). Van der Haar was een leerling van een wat oudere schilder van Twentse motieven uit het volksleven (denk aan de brulfteneugers-scène in een boereninterieur bij Enschede): Bruna (Rijksmuseum Twenthe). In de trant van bovengenoemd schilderij van Israëls (van der Haar zal het gekend hebben) is van der Haar's paneel: 'Verkoping op een boeren-deel in Haaksbergen' uit de periode 1896-'

97. Afgebeeld was: een boerenboeldag op een deel nabij Haaksbergen, met afslager, kopers en de dorpsveldwachter. Het licht valt naar binnen via een der geopende deeldeuren. Ook hier de kleurvergrijzing die bij Israëls zo typisch is.

Tijdens zijn verblijf in Den Haag heeft van der Haar zijn werk laten zien aan de door hem zeer bewonderde Jozef Israëls. Deze sprak er een gunstig oordeel over uit. Van der Haar schilderde in zijn Twentse tijd ook nog een interieur van een lōs hoēs bij Haaksbergen (Brummēlhuis?). Daarop is een boerin afgebeeld, die brood (stoete) snijdt voor haar twee kinderen.

Nader onderzoek van schilderijen met Twentse motieven blijft gewenst!

Everhard Jans

Literatuur:

Catalogus: De Haagse School. Hollandse meesters van de 19de eeuw, o.r.v. R. de Leeuw, J. Sillevius, C. Dumas, Den Haag 1983, vooral: Nr. 39, p. 196 en hoofdstuk VII: Holland in zwang, door Hans Kraan (p. 115-125).

H. Haverkate, Carelshaven, in: Twente dag-in dag-uit, Den Haag 1977, p. 135 en 136.

J. Jans, Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland, fig. 8: Erve Groot Buren, buurtschap Woolde/plattegrond op p. 165, Enschede 1967.

Dr. E.J.F. Smits, De Twentse periode in het leven van de schilder Hermannus Petrus van der Haar, in: jaarboek Twente 1976, p. 46-51.

Viator (ps.), In en Om Hengelo, Borne en Delden, (F.L. ten Cate, uitgever) Hengelo (O.), omstreeks 1900 (z.j.)

175 jaar weer Katholieke Kerk in Tubbergen

Het was in 1984 175 jaar geleden - om precies te zijn op 14 maart - dat de Grote Kerk te Tubbergen, na 177 jaren, aan de Rooms-Katholieke Kerk werd teruggegeven, evenals in plaatsen als Haaksbergen, Denekamp en Losser. Een feit belangrijk genoeg om even bij stil te staan.

Om de werkelijke betekenis daarvan te begrijpen, moeten we even een duik in de geschiedenis nemen.

In de vrijheidsstrijd tegen Spanje probeerde Willem van Oranje circa 1575 een godsdienstvrede te bereiken. D.w.z. dezelfde kerkelijke en politieke rechten voor katholieken als voor de reformatorische christenen. Door tegenwerking van ultra-rechtsen onder de laatstgenoemden is het er niet

van gekomen. Men was nog teveel gevangen in de ban van de gedachte, dat er in één en dezelfde staat ook maar één kerk de juiste en rechtmatige kon zijn. De tijd was er nog niet rijp voor. Wel voor gewetensvrijheid. Niemand, zo werd in 1579 bepaald, mag terzake van zijn geloofsovertuiging worden vervolgd of onderzocht. Dat had de algemene afkeer tegen de speciale spaanse vorm van inquisitie (onderzoek naar rechtgelovigheid) wel bewerkstelligd. Maar openbare godsdienstvrijheid, nee. De Hervormde leer werd de officieel erkende en wie die niet beleed, zoals Katholieken, Doopsgezinden of Joden, mochten niet delen in ambten of bedieningen, waren geen volwaardige burgers.

Ook de openbare godsdienstoefening onder hen werd niet toegestaan. Dat moest, wilde men het persé, in zgn schuilkerken gebeuren, van buiten niet als zodanig herkenbaar. Zoals in de huidige gemeente Tubbergen op het erve Volmerink in de buurtschap Tubbergen, het prov. Meijerserve Stam in Albergen, Elferink in Mander, Masselink in Vasse, Teuse in Reutum, Eylers in Geesteren, het 'Eshuis' in het dorp zelf en ook op de havezathen Weemselo en Herinkhave. Of in de open lucht, onder de Kroezeboom in Fleringen.

In 1632 was nl de Grote Kerk aan het gebruik door de R.C. Eredienst onttrokken en was dat toegekend aan de Hervormden, een handjevol, nog niet 10% van de bevolking uitmakend.

De hierheen gewaaide uitwerking van de Franse Revolutie van 1789 bracht in 1798 wel godsdienstvrijheid maar geen kerkgebouwen mee. De hoop daarop herleefde toen de katholieke Lodewijk Napoleon, van 1806-1810 koning van Holland was. Op een rondreis door zijn rijksg gebied kwam hij op 8 maart 1809 door Twente. Op 9 maart d.a.v. verleende hij op het grafelijk kasteel te Almelo audiëntie aan de Twentse geestelijkheid. Die van die gelegenheid gebruik maakte kracht bij te zetten aan het hem reeds bekende verlangen: teruggave van kerkgebouwen.

Positief gevolg bleef niet uit. Op 14 maart d.a.v. tekende Lodewijk het decreet van teruggave. Het exemplaar dat op Tubbergen betrekking heeft berust niet in het kerkelijk archief, zoals verwacht mocht worden. Maar in dat van het Huis Herinkhave, momenteel in het rijksarchief te Zwolle bewaard. (Herinkhave was van oorsprong een van de havezathen die moest instaan voor het financiële bestaan van de pastoor en de onderhoudskosten van kerkgebouw en ceremoniën).

Daar staat in: 'De groote kerk te Tubbergen zal met de 1e van Louwmaand (januari) aanstaande (1810) aan de Roomsgezinden worden afgestaan. De banken en verdere roerende goederen (w.o. preek-

stoel en orgel) zullen echter de Hervormden volgen, aan welke ook het predikantshuis zal verblijven'.

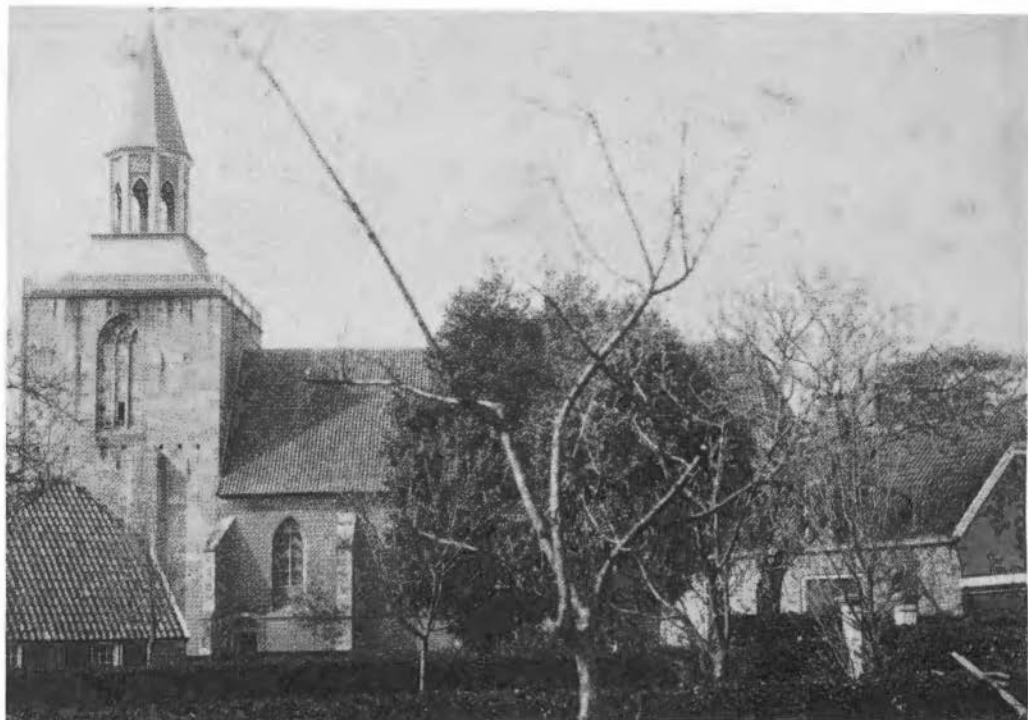
Een rijkssubsidie van f 5.000,- werd verleend voor de opbouw van een eenvoudig, toen nog uit drie opeenvolgende ramen bestaand, gebouw ten behoeve van de Hervormden, op welks front dan ook nog steeds het jaartal 1810 staat aangegeven. De daarin opnieuw opgestelde preekstoel dateert uit de zestiende eeuw; het orgel is van 1789. De overdracht, mogen we een ooggetuige geloven, ging niet zonder ruwheid. Met het kerkorgel werd ook de zolder, waarop het stond, uitgebroken. De preekstoel, die in de muur was gemetseld, liet na het uitbreken daaruit, littekenen achter.

De onroerende goederen der kerk zouden naar zielental worden verdeeld. Maar bij de gespannen verhoudingen van die dagen - De Hervormden voelden zich nu op hun beurt uitgebannen - is daar niet veel van terecht gekomen. Wel kwam bij kerk en pastorie van de Hervormden duidelijk een flink stuk grond.

Op 16 jan. 1810 werd de Grote Kerk weer door de Katholieken in gebruik genomen. Een tijdgenoot schreef erover: 'Wij trokken in processie de kerk binnen. Wij wilden het Te Deum zingen, maar snikken en luid wenen was het gezang der vreugde en dankbaarheid. Letterlijk niemand was in staat zijn stem in toon te zetten'. De predicatie van pastoor Van Weersel was uit Apoc. XXI, 2: 'Vidi sanctam Civitatem Jerusalem novem...' (De heilige stad, het nieuwe Jerusalem, zag ik neerdalen van God uit de hemel).

Op 3 maart d.a.v. werd ook het nieuwe gebouw van de Hervormden in gebruik genomen. Ds. Donckermann hield bij die gelegenheid een preek over Psalm 84, 4: 'Zelfs vindt de mus een huis en de zwaluw een nest voor zich, waar zij haar jongen neer legt; Uw altaren, o Here der heerscharen, mijn Koning en mijn God'.

Beide partijen stonden nadien vooreerst voor een zware taak. De Grote Kerk was

bijna twee eeuwen lang erg verwaarloosd. Voorzieningen, nodig door stormgeweld of slijtage, waren jarenlang uitgesteld. Begrijpelijk is het, dat de R.Katholieken weinig voelden voor meer dan het minimale onderhoud van een gebouw, waarover ze zelf niet mochten beschikken. Er moest b.v. een geheel nieuwe inventaris komen. Maar in 1825 kon worden gemeld, dat de kerk voorzien was van een groot altaar, een orgel en twee biechtstoelen.

De Hervormde gemeente bleek met de toegestane subsidie niet uit te kunnen. Een lening van f 3400,- was daarenboven nodig, waarvan rente moest worden betaald. Het gevolg was, dat de predikant tot 1823 moest wachten op uitbetaling van achterstallige rijkssubsidie op zijn trachtament, tijdens het Franse bestuur over 1811, 1812 en 1813 niet uitbetaald.

Het was - om hiermee te besluiten - een ongelukkige combinatie van het ter beschikking stellen van een kerkgebouw en

pastorie aan de Hervormden en de R.K. te blijven belasten met het onderhoud van wat nog als hun eigendom werd aange-merkt. Werd er nu eens noodgedwongen wat aan onderhoud gedaan, dan werd er getalmd met het betalen van de rekening. Ds. Donckermann klaagt in 1806, dat in zijn pastorie de glasramen uit de muren dreigen te vallen, de huisdeuren niet meer sluiten (en dus bang voor dieven) en dat vloeren zijn verzakt, zodat zijn boekenkast voorover is gevallen. Voordat de rekening op eindelijk genomen maatregelen is voldaan, zijn er zes jaar verstreken...

Z.O. Broek Roelofs

Boek en blad

In oude ansichten

Bij de Europese Bibliotheek te Zaltbommel verschenen weer twee deeltjes van de even bekende als dure serie 'In oude ansichten', en wel Vriezenveen deel 5 en Wierden deel 2, beide van de hand van J. Hosmar en tegen een winkelprijs van f 34,90.

Vriezenveen 5

In dit boekje met zijn 76 fotobladzijden - sommige ervan bevatten twee afbeeldingen - hernieuwen we op een wat rommelige, lijn-loze manier onze kennis-making met Vriezenveen en vooral met de Vriezenveners. Het lijkt, als is Hosmar met zijn foto's van oude dorps- en buurtschapsbeelden wat op z'n end gekomen. Ongeveer de helft bestaat uit foto's van personen en groepen. Zo houdt het een beetje het midden tussen 'In oude ansichten' en 'Kent u ze nog...?'. Overigens geven de foto's - er zijn slechts vijf echte ansichtkaarten afgedrukt - allerlei boeiende beelden te zien: verwelkoming en installering van burgemeesters (J. Krol, H.W.K. Ridder Huysen van Kattendijke op 26-jarige leeftijd), schoolgroepen en feestvieringen, markten en boerenwerk. Het fraaist (o.i.l.), meest documentair en tevens schrijvend is een serie foto's van en rond de veenderij: (plaggen)hutten en hun bewoners, het zware werk en de mechanisatie. In tegenstelling daarmee lijken de bij Hosmar onmisbare Rusluie te staan met hun deftige voorkomen en hun fraaie huizen. We nemen afscheid met 'Groeten uit Vriezenveen'. Hosmar stelt in zijn voorwoord: 'Het is traditie geworden dat er jaarlijks een nieuw deeltje bij komt'. We wachten af.

Wierden 2

In dit boekje naderen we het dorp Wierden over een Kerkpad om vervolgens uitgebreid in het dorp zelf rond te gaan kijken. Verhelderend daarbij is, dat Hosmar vaak de nieuwe(re) toestand laat zien naast de oude. Dat maakt het bekijken (en lezen van de bijschriften) tot een boeiende bezigheid en toont tevens, wat 'met de tijd meegaan' voor een fraai dorp als Wierden betekend heeft. De buurtschappen en dorpjes in de gemeente rondom komen er wat mager af. Merkwaardig doen de beide foto's van het oude café De Mosterpot aan. Dit behoorde immers onder Almelo en is niet, zoals Hosmar stelt, in 1977 door de gemeenteraad van Wierden aangekocht, maar door Almelo. Overigens hadden Vriezenveens Rusluie iets met dit pand van doen, vandaar wellicht... De Rusluie komen ook verderop in het boekje nog aan bod. Er heeft nl. een Wierdense boerendochter, Gerritdina Kusters ofwel 'Russen Diene' gewerkt in het hotel

Gehoord en gelezen

Couranten

Tubantia/Dagblad van het Oosten 1984

10.9 Eerherstel voor 'dissidente' politicus Joan Derk; 13.9 Clubhuis voor Borne '28 in historisch Joodse schooltje; 15.9 Eeuwenoude keien onder vloer Grote Kerk: Hier werd Enschede geboren; 22.9 SONT ijvert voor meer rechten voor streektaal; 24.9 Enschedeër schenkt fraai wandbord voor unieke verzameling; 24.9 Canadezen terug naar slagveld bij Twentekanaal; 26.9 Leerhuisjes van toen tijdelijk schoollokaal (Almelo); 27.9 Fors geldbedrag voor herstel Noordmolen; 28.9 Singraven kan niet zonder werkplaats; 29.9 De fatale aanval, ook brok oorlogshistorie Enschede; 1.10 Hervormde kerk zette zich in voor wizen (Almelo); 3.10 Een 300 kilo zware klok van Twinkel is geheel spoorloos; 3.10 Twenthe in floodlight (Almelo); 4.10 Johan Schultz was boer, winkelier en caféhouder (Rijssen); 6.10 6 Oktober '44: een zwarte bladzijde. De dag dat Hengelo z'n hart verloor; 6.10 Zeventig jaar geleden kwamen de Belgen... Hulp aan vluchtelingen kostte Vriezenveen geld; 8.10 Overijsels Landschap koopt landgoed Espelo; 9.10 Alarm na activiteiten van Wissinks Mól bij nacht...; 13.10 De Hors(t)steeg, de Hés-stegge, de sloot, de veranderingen en de Emmastraat (Enschede); 13.10 'Brulftenleed' uit jaar 1868; 12.10 Buursenaar restaureert eigenhandig een welbekende gevelsteen; 12.10 Liefhebbers zijn gek op een 'Krolletje'; 13.10 Oude breimachine van J. en T. trekt aandacht (Vriezenveen); 15.10 Nostalgie viert hoogtij (MBS Haaksbergen); 17.10 Zeldzame schilderijen uit raadhuis verdwenen; 17.10 Menig kind werd in 't Rectorshuis geboren (Almelo); 17.10 Enterstraat had vroeger een flinke 'zaagkoele' (Rijssen); 22.10 Wissink's Mól door gebroken wiekenas voorlopig vleugellam; 23.10 Lonnerschool zeer in trek bij kopers; 27.10 Achterhoek en Liemers bundelen dialectschat; 29.10 Albert Breukers' Laatste gang; 29.10 Spreektaal verbinding tussen Nederlands en Duits; 31.10 Nieuwe maar veel kleinere presentatie Textielmuseum; 3.11 Veenmuseum krijgt al vorm; 3.11 Glane, vergeten kerkdorp met boeiende geschiedenis; 3.11 125 jaar gas in Enschede; 6.11 Funderingsresten van de Zuidmolen gevonden; 7.11 Sowecploeg begint met restauratie

'Europa' van de familie Smelt in St. Pietersburg. Haar portret, een foto van het hotel en van haar geboortehuis markeren dit Wierdense Rusluie-aspect. De fotoserie, eveneens 76 bladzijden beslaand, besluit met een aantal groepen mensen en eindigt met de Groeten uit Wierden.

H.H.

Rectorshuis (Almelo); 10.11 Emmastraat als Hésstegge ooit deel van oude Hessenweg? (Enschede); 10.11 Nieuwe presentatie in kleiner textielmuseum; 12.11 Een vroege waarschuwing tegen de ondergang van de Twentse textiel; 16.11 Ze zijn oud geworden, de grote mannen van de Twentse textiel; 17.11 Handwevers hadden erg ongezond werk; 17.11 Van Heek & Co.: familieportret van ingeslapen ondernemerschap; 22.11 Jurering doorn in oog van midwinterhoornblazers; 24.11 De Twentse landbouw rond het jaar 1890; 28.11 Toen de Burgerwacht en de Schutterij de orde nog moesten handhaven; 28.11 Stilzwijgen over omstreten jurering. Er kan weer worden geblazen.

Serie Rariora in het Rijksmuseum (Enschede), nrs. 4, 5 en 6 resp. 8.9, 6.10 en 3.11.

Serie straten namen Almelo: 8.9 Kolken in de binnenstad; 15.9 De leerlooierij in het Slightegebied; 22.9 Reparatie van schepen in het Westerdok (slot).

Serie 'tekenend voor Almelo': 29.9 Gasbolhouder anno 1965 al antiek; 6.10 Alexandrakapel verdwenen; 20.10 Portret van jubilaris Erasmus; 27.10 Historie in Engelse tribune; 3.11 Slopers markeren een oud kanaal; 10.11 Een familiegraf in 't gravenbos; 17.11 Een zwembad in de winter.

Langs Oudheidkamers: 15.9 (6) Goor.

Twentsche Courant 1984

7.9. Heemkunde (Albergen) onderzoekt ouderdom klederdrachten; 12.9 Rad voor Noordmolen krijgt langzamerhand vorm; 18.9 Eerherstel molen in Lonneker; 22.9 Veel belangstelling voor opening van 'Erve Boerrigter' (De Lutte); 22.9 Toen de tram voor het eerst naar Glanerbrug reed werd er gevochten; 24.9 Open dag erve Boerrigter goed bezocht (De Lutte); 26.9 Spanjaardpipo geveld na jaren trouwe dienst (Borne); 3.10 Hengelo 40 jaar terug één vuurzee; 5.10 Oude Voertuigendag MBS groots opgezet spektakel; 5.10 Historische speurtocht De Dree Marken (De Lutte); 6.10 Een stoet van 5000 man te voet naar Duitsland (WO II); 6.10 Overijssels Landschap koopt alsnog Hof Espelo; 6.10 Molenaars doen in Lattrop examen; 9.10 Espelo behoed voor verkaveling; 9.10 Borne '28 niet naar oude Joodse school; 11.10 Natura Docet apetrots op expositie Bateman; 15.10 Oude voertuigendag trekt weer duizenden; 16.10 Zusters Franciscanessen al 135 jaar de Oldenzalers tot steun; 18.10 MBS dik tevreden over Schaddenspoorzeizoen; 19.10 Verbouwing boerderij Pollemans is onzeker (Huisbeek); 22.10 Wissinks Molen door rukwinden lamgelegd; 22.10 Amateur.archeologen vinden Middeleeuwse boomstamp; 27.10 Een parochie verdween (St. Ludgerus Hengelo); 29.10 Steun voor herstel van 'Wissink's Mól' nodig; 31.10 Klootschutters en kogelwerpers zetten streep onder geschillen; 1.11 Samenwerking klootschutters en kogelwerpers; 3.11 Openbare Nutsbedrijven viereen 125-jarig bestaan (Enschede); 6.11 Germaanse opgravingen in tijd- en geldnood; 7.11 School in Lonneker nu toch voor kunstenaar; 10.11 De Plechelmus op een keerpunt; 15.11 Van Heek & Co bleek

niet onsterfelijk; 27.11 Initiatieven voor Twents-Gelders oorlogsmuseum; 29.11 Natura Docet erg blij met collectie De Heer.

Tijdschriften

Aold Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1984, no. 3.

F. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LXI), Bernard te Lintelo (18)*, p. 1085-1087.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen Oostenstraat (V), Huizen nrs. 38, 39 en 40*, p. 1088-1091.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De Laarvelderven in Langelo, Het Botterop*, p. 1091-1092.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De Laarvelderven in Langelo, deel De Helle*, p. 1093-1094.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *Neringdoenden en ambachtslieden in 1795 en 1830 (I)*, p. 1095-1099.

W.E. ten Asbroek, *Kleine voorvallen (XII)*, p. 1099-1100.

Aold Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1984, no. 4.

F.G.M. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LXII), Bernard te Lintelo (17)*, p. 1102-1103.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen Oostenstraat (VI)*, p. 1104-1106.

W.E. ten Asbroek, J.G.L. Overbeeke, *De erven Noordwick of Noordick*, p. 1106-1113.

W.E. ten Asbroek, J.G.L. Overbeeke, *Neringdoenden en ambachtslieden in 1795 en 1830 (II)*, p. 1114-1115.

W.E. ten Asbroek, *Kleine voorvallen (XIII)*, p. 1116.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1984, no. 10.

H. Kollen, *Herbergen en logementen in de gemeente Weerselo*, p. 8-11.

H.J. Schuit, *Adellijke huizen in de gem. Weerselo omstreeks 1675*, p. 12-16.

J. Wiefker, *Doop-, Trouw- en Begraafboeken van de N.H. Kerk te Weerselo*, H. Engelbertink, *Marke Rossum, deel 9, 1400-15--*, p. 18-22.

H.J. Schuit, *De namen van de vroegere bewoners van de Marke Dulder*, p. 23-24.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1984, no. 11.

J. Wiefker, *Het verdwenen Stiftsarchief en hulp uit Ootmarsum*, p. 6-8.

L.A. Blenke, *Weerselo en het kanalenplan van eertijds*, p. 8-11.

H. Engelbertink, *Marke Rossum; deel 10, 1500-1550*, p. 12-18.

J.G. Hobbelink, *Kerken van de gemeente Weerselo (vervolg)*, p. 19-21.

H.J. Schuit, *Een stukje Lemselo*, p. 22-24.

Oald Hengel, 1984, no. 3.

R.S., *Een spijkergarage aan de Thiemsbrug*, p. 33-35.

- H.J. Eising, *Het viaduct aan de Spoorstraat*, p. 37.
 H.J. Krooshoop, *De 'onbekende' middeleeuwen in Woolde (II)*, p. 39-41.
 J. Niks, *Marke Hasselo (XLI)*, *Het erve Vollenbroek (Meester Molendijkweg 12)* p. 43-44.
 H. Reynders, *Straf in de 16e eeuw*, p. 45.

Oald Hengel, 1984, no. 4.

- J. Niks, *Marke Hasselo (XLII)*, *Het erve Scholten Reimer (Deurningerstraat 49, Deurningen)*, p. 51-52.
 H. Reynders, *Het Loo, waar Hengelo ontstond*, p. 52-53.
 H. Reynders, *Fantasie over de Thiemsbrug*, p. 55.
 Anoniem, *Over het schenken van (klandestiene) jenever op het Hesseler*, p. 57.
 Redactiecommissie Oald Hengel, *De onbekende middeleeuwen in Woolde*, p. 59.
 H. Reynders, *De spijker te Hengelo*, p. 63.

Oald Hengel, 1984, no. 5.

- H. Reynders, *De Hengelose marken; Bewaar hun historie*, p. 69.
 J. Tuk, *Het gebouw van het H.E.I.M., Bornesestraat 7, Hengelo (o)*, p. 69-70.
 J. Niks, *Marke Hasselo (XLIII) Erve Borgman, Borgdijk 2, Deurningen*, p. 71.
 H. Reynders, *De iemenschoeer*, p. 72.
 H.J. Eising, *Nageljongen*, p. 73.
 H. Reynders, *De slotkapel van Hengelo onder koning Lodewijk Napoleon*, p. 75-79.

Old Nee, 1984, no. 14.

- R. de Jong, *De klokken van Neede*, p. 3-8.
 B. Hesselink, *Honderd jaar textielgeschiedenis in bronnen VI*, p. 9-11.
 H.H. Agterhof, *Naamsaannemingen te Neede*, p. 13-15.
 N.N., *Over de 'Vrouwleu'*, p. 15-16.
 Redactie, *Wat jammer nou, die Luxor bioscoop*, p. 18-21.
 G. v.d. Ziel, *Wol ie mien wiefsoms hebb'n?*, p. 22-23.
 G. ten Cate-Peterkamp, *Hendrik Mengerink (interview met de oud-fabrieksarbeider van de steen- en pannenfabriek Ten Cate)*, p. 28-31.
 G.A. Hemelman, *Een merkwaardig stukje pijpensteel*, p. 32-36.

't Onderschoer, Heemkunde Denekamp, 1984, no. 2.

- E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (3)*, p. 15-17.
 H. Boink, *Burgemeester Wynia (2)*, p. 18-26.
 H. Asma, *Pinksteren en pinkstergebeuren*, p. 27-30.
 H.J. Asma, *Het einde van de Bonifaciussschool*, p. 42-45.
 J.A. den Ouden, *De Vergte*, p. 46-48.
 H. Boink, *Schoolmeester Borgman in Tilligte*, p. 49-58.

't Onderschoer, Heemkunde Denekamp, 1984, no. 3.

- H.J. Asma, *Kerkenruil en teruggave van kerkelijke goederen in Denekamp*, p. 15-21.
 H. Boink, *Burgemeester Wynia (3); Wateroverlast*, p. 22-34.
 E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (4)*, p. 35-37.
 J.A. den Ouden, *Het orgel van Ootmarsum*, p. 39-41.
 H. Asma, *Kerk in Noord Deurningen vijftig jaar*, p. 46-50.
 H. Boink, *Officiële installatie burgemeester van der Heijden in 1934*, p. 51-57.
 J. Veldhuis, *Een bronzen randbijl uit Denekamp*, p. 58-60.

Overijssels Contactbericht, 1984, no. 2.

- F.D. Zeiler, *Museumnieuws*, p. 2-7.
 B.M. Maazen, *Monumentennieuws*, p. 8-13.
 F.D. Zeiler, *Het historisch bedrijf, Nieuws over de geschiedbeoefening in en buiten Overijssel*, p. 14-20.
 F.D. Zeiler, *Afdelingskatern, berichten uit de afdeling Musea, Oudheidkunde, Monumenten*, p.21-23.
 Z. Kolks, *Aanzet tot een documentatie van plaatsen in Overijssel XIX: Raalte*, p. 25-31.
 P.W.J. den Otter, *De reeks inventarissen en andere toegangen van het Rijksarchief in Overijssel*, p. 32-33.
 C. van Heel, *Lijst van provinciale bestuurders, 1813-heden*, p. 34-42.
 C. van Heel, *Jubilea V, Losservoirde*, p. 43.

Overijssels Contactbericht, 1984, no. 3.

- F.D. Zeiler, *Museumnieuws*, p. 90-94.
 B.M. Maazen, *Monumentennieuws*, p. 95-103.
 R. de Jong, A.D. Verlinde, *Aanzet tot een documentatie van plaatsen in Overijssel (aanvullingen)*, p. 104.
 Afdelingskatern, *Jaarverslag 1982/83 van de afdeling M.O.M.*, p. 105-120.
 F.D. Zeiler, F. Pereboom, *Het historisch bedrijf*, p. 121-127.
 B.M. Maazen, *Tijdschriften*, p. 128-134.
 T. Marcelis, *Provinciale Munt*, p. 135-136.

Twickel Bulletin, Vereniging vrienden van Twickel, 1984, no. 19.

- R. de Jong, *Kasteel Twickel; Adel en klokken*, p. 10-19.
 A.C. Meyling, *Gedachten over Twickel*, p. 25-28.
 K. Koers, *De watermolens in Oele*, p. 28-32.

De Woonstede door de eeuwen heen, 1984, no. 4.

- B. Olde Meierink, *De Twentse fabrikantenbuitenplaats*, p. 42-69.
 N.B. Overzichten van de tijdschriften, in Salland en de Kop van Overijssel zijn opgenomen in de uitgave van de Culturele Raad, 'Overijssels Contactbericht'.

- BOEKEN - topografie nederl., gesch., literatuur etc.
- oude boeken in leer en perkament.
- PRENTEN - oude kaarten van overijssel, nederland
en overige landen.
- gemeentekaarten van overijssel.
orig. handgekl. bloemen etc.
- INLIJSTEN van al uw prenten, foto's, diploma's,
handwerken etc.
- BOEKENZOEKDIENST.
- INKOOP van boeken, prenten en ansichtkaarten.

Twents Antiquariaat

Walstraat 10 Enschede
Telefoon 053-305597

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Borne

H.H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente
Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.